

Jaką rolę odrywają huby
w ekosystemach leśnych?

– konsumenci drewna

Liczne gatunki hub to przede wszystkim pasożyty, rozwijające się na żywych drzewach. Wśród nich spotkamy te, które po zasiedleniu drzewa rozwijają się w nim szybko, w ciągu stosunkowo krótkiego czasu doprowadzając do śmierci gospodarza. Są to tzw. **pasożyty fakultatywne**, które mogą dalej rozwijać się jako saprotrofy. Po śmierci drzewa żyją nadal wytwarzając owocniki i rozkładając martwe drewno. Spotkamy je na kłodach, pniakach, gałęziach. Ślady historii danego owocnika widać czasem tak jak na zdjęciu obok. Początkowo

GRZYBOWA WSPINACZKA NA DRZEWA

Huby to nazwa zwyczajowa obejmująca przede wszystkim grzyby wytwarzające owocniki nadrzewne, o twardej, korkowatej konsystencji i najczęściej kopytowanego kształtu. Pod względem systematycznym grzyby te, zwane też grzybami poliporoidalnymi, należą do kilku rzędów z klasy podstawczaków. W Polsce znanych jest około 300 gatunków, które możemy nazwać hubami. Najpospolitszym i najbardziej znanym gatunkiem jest hubiak pospolity *Fomes fomentarius*, którego charakterystyczne, szare owocniki wyrastają na wielu gatunkach drzew liściastych.

owocniki hubiaka pospolitego wyrastały na stojącym, zapewne żywym drzewie, po jego śmierci i przewróceniu się, w kolejnych latach zmienił się kierunek wzrostu owocnika i powstał osobliwy „twór” o nietypowym kształcie. Do najpoważniejszych pasożytów będących sprawcami stosunkowo szybkiej śmierci porażonego drzewa należy np. żółciak siarkowy *Laetiporus sulphureus* powodujący brunatną zgniliznę drewna drzew liściastych czy korzeniowiec wieloletni *Heterobasidion annosum*, którego obecność powoduje białą zgniliznę drewna drzew iglastych. W odróżnieniu od pasożytów fakultatywnych, **pasożyty obligatoryjne**, czyli takie, które żyją wyłącznie jako pasożyty, rozwijają się i wykorzystują tkanki drzewa wolniej, zapewniając sobie tym samym długi dostęp do bazy pokarmowej. Duża grupa gatunków to tzw. **pasożyty słabości**, porażające wiekowe drzewa i często żyjące na nich kilkadziesiąt lat, jak np. ozorek dębowy *Fistulina hepatica* czy żagiew listkowata *Gri-*

Jasnożółte, okazałe owocniki żółciaka siarkowego wypatrzymy z daleka. Jego młode kapelusze są jadalne. Ten malowniczo wyglądający gatunek jest jednym z najgroźniejszych pasożytów drzew liściastych.

FOT. K. KUJAWA

U podstawy starych dębów spotkać można chronionego ozorka dębowego przypominającego duży język lub... wątrobę. Zwany był „befszykiem dla ubogich”, bo wyglądem i konsystencją przypomina też płat mięsa.

FOT. G. DOMIAN

folia frondosa infekujące stare dęby. W zbiorowiskach leśnych zarówno saprotrofy, jak i pasożyty odgrywają ważne biologiczne role. Saprotrofy rozkładają martwe drewno przywracając do obiegu materii związki zma-

Połyskujące, gładkie kapelusze żagwi kasztanowej najczęściej wyrastają na wierzbach, dębach, grabach. Przeważnie tworzą duże, widoczne z daleka skupienia wachlarzowatych owocników. Gładkie, cienkie, błyszczące kapelusze żagwi kasztanowej mają barwę dojrzałych kasztanów. FOT. K. KUJAWA

Młode owocniki murszaka rdzawego wyglądają jak puchate żółte pluszaki, w miarę rozwoju ciemnieją i przybierają formę rozłożystego lejka. FOT. K. KUJAWA

Kopytowe owocniki pniarków obrzeżonych rozpoznamy po jaskrawej, pomarańczowej obwódce na brzegu owocnika. FOT. K. KUJAWA

Wachlarzowiec olbrzymi tworzy u podstawy dębów i buków duże, rozłożyste, ciepłobrazowe owocniki widoczne z daleka. Ten chroniony gatunek dobrze przystosował się do siedlisk poza lasami, spotkamy go w starych parkach, na cmentarzach i w przydrożnych alejach. FOT. K. KUJAWA

Gęstoporek cynobrowy tworzy jaskrawo zabarwione owocniki wyraźnie kontrastujące z podłożem. Najczęściej wyrasta na opadłych gałęziach zagrzebanych w ściółce. Po jaskrawych pomarańczowoczerwonych rurkach rozpoznamy gęstoporka cynobrowego bezbłędnie. FOT. K. KUJAWA

W Puszczy Białowieskiej na świerkach można znaleźć smoluchę świerkową, na bukach wyrasta bardzo podobny gatunek: smolucha bukowa widoczna na fotografii. FOT. G. DOMIAN

Pomarańczowo-brązowe, pachnące anyżem owocniki niszczyki anyżkowej znajdziemy na świerkowych pniakach. FOT. K. KUJAWA

gazynowane przez lata w tkankach drzew. Pasożyty natomiast eliminując drzewa słabsze lub stare uczestniczą w procesie naturalnej sukcesji ekosystemów. W lasach gospodarczych są organizmami niepożądanymi (z punktu widzenia człowieka), bo wpływają negatywnie na jakość drewna.

Wybredni smakosze i wszystkożercy czyli monofagi i polifagi

Przyglądając się hubom zauważymy, że niektóre gatunki spotykamy tylko na brzozech, inne na dębach, a jeszcze inne na sosnach. To **monofagi**, zdolne do rozwoju wyłącznie na określonym gatunku gospodarza. Na modrzewiach mamy szansę spotkać bardzo rzadki już w Polsce gatunek – pniarka (modrzewnika) lekarskiego *Fomitopsis officinalis*, u podstawy starych dębów znajdziemy ozorka dębowego, na dębowych pniakach – konsolowate, grube owocniki gmatwka dębowego *Daedalea quercina*, wysoko, na żywych sosnach – wyrastać będzie czyreń sosnowy *Phellinus pini*, na brzozie spostrzeczemy białawe nerkowate białoporki brzozowe *Piptoporus betulinus*, w górach u podstawy jodeł znajdziemy jodłownicę górską *Bondarzewia mezenterica*, a na bukach smoluchę bukową *Ischnoderma resinatum*. Na świerkach wyrasta blisko z nią spokrewniona smolucha świerko-

wa *B. benzoinum*. W przeciwieństwie do takich „wybrednych” gatunków, żółciaka siarkowego i żagiew łuskowatą *Polyporus squamosus* spotkamy na różnych gatunkach drzew liściastych – dębach, robiniałach, czereśniach, wierzbach, jesionach, wiązach. Żółciak i żagiew to przykłady **polifagów** mających zdolność do zasiedlania drzew należących do różnych gatunków.

Kopyta, konsolle, wachlarze w... kolorach tęczy

Huby odznaczają się różnaitością kształtów i barw owocników. Spotkać można owocniki o najdziwniejszych kształtach – od papierowo cienkich, przylegających do drzew „powłoczek” skórników (*Stereum*), poprzez kopyta hubiaka pospolitego, konsolle gmatwków dębowych do wachlarzowatych kapeluszy żagwi łuskowatej czy wachlarzowca olbrzymiego *Meripilus giganteus*. Przeważnie brązowe lub szare, zaskoczą nas jaskrawożółtymi owocnikami żółciaka siarkowego, żywo pomarańczowym obrzeżeniem owocnika u pniarka obrzeżonego *Fomitopsis pinicola*, nasyconym różowym hymenoforem u młodego pniarka różowego *Fomitopsis rosea*, błękitem na owocniku drobnoporka modrego *Oli-*

goporus caesius i fioletem na dachówkowato wyrastających niszczykach iglastodrzewnych *Trichaptum abietinum*. Dekoracyjnie wyglądają jaskrawo pomarańczowoczerwone owocniki gęstoporka cynobrowego *Pycnoporus cinnabarinus*, widocznego z daleka na zagrzebanych w podłożu gałązkach brzozowych. Zazwyczaj jednolicie zabarwione kapelusze potrafią przyciągnąć wzrok harmonijnym pasiastym wzorem na dachówkowato wyrastających owocnikach wrośniaka różnobarwnego *Trametes versicolor*, niszczycy płotowej *Gloeophyllum sepiarium* czy gmatwicy trójbarwnej *Daedaleopsis tricolor* lub wyraźnymi ciemnymi cętkami na jasnym tle, jak u żagwi łuskowatej. Powierzchnia większości owocników jest matowa, ale u niektórych gatunków lśni, jakby była

Pniarek lekarski to jedna z najbardziej zagrożonych wyginięciem hub. Niegdyś często spotykany, rosnący na starych modrzewiach, dzisiaj znany jest w Polsce z zaledwie kilku stanowisk w Górach Świętokrzyskich i na Mazowszu. FOT. D. KARASIŃSKI

Drobnoporek łzawiący znany jest w Polsce tylko z Puszczy Białowieskiej. FOT. D. KARASIŃSKI

polakierowana – np. u lakownicy żółtawej *Ganoderma lucidum* czy żagwi kasztanowej *Polyporus badius*. Gładkie, lśniące owocniki żagwi kasztanowej, o barwie dojrzałych kasztanów wyraźnie będą kontrastowały z białymi, kosmatymi owocnikami wrośniaka szorstkiego *Trametes hirsuta*. Aksamitne, kosmate owocniki ma też murszak rdzawa *Phaeolus sweinitzii* porażający drzewa iglaste, głównie sosny i modrzewie oraz niszczyca anyżkowa *Gloeophyllum odoratum* wyrastająca na drewnie świerkowym.

Samotnie i w towarzystwie, maleństwa i olbrzymy

Charakterystyczną cechą, różniącą gatunki od siebie jest też sposób wyrastania owocników. Niektóre pojawiają się pojedynczo – ozorek dębowy, inne grupami – gąbkowiec północny *Climacocystis borealis*, jeszcze inne są gromadami pozrastanych ze sobą w różnym stopniu owocników – błyskoporek guzkowaty *Inonotus nodulosus*. Charakterystyczna jest też wielkość owocników – od kilku centymetrów, jak w przypadku drobnego pniarka różowego czy jeszcze mniejszego miękusza rabarbarowego *Hapalopilus nidulans*, do prawie półmetrych, okazałych, rozłożystych kapeluszy żagwi łuskowatej.

Puszcza Białowieska jest ostoją dla wielu bardzo rzadkich gatunków hub. Tutaj, gdzie zachowały się jeszcze ostatnie w Europie lasy o charakterze pierwotnym, znaleźć można gatunki zagrożone wyginięciem w skali kraju, Europy i świata. Wielogatunkowe, naturalne zespoły leśne, w których jest pod dostatkiem substratu, na którym mogą wyrastać nadrzewne gatunki są unikalnym w skali Europy miejscem dającym możliwość przetrwania takich gatunków, o których słyszeli nieliczni specjaliści zajmujący się tą grupą grzybów, a jeszcze mniej osób miało możliwość zaobserwować w naturze takie rzadkości jak np. jamkówka kurczliwa *Antrodia ramentacea*, jamkówka brudna *A. sordida*, jamkóweczka pomarańczowa *Antrodiella fissiliformis*, czarnoporek brązowiejący *Dichomitus albidofuscus*, lepkożab brązowy *Gloiodon strigosus*, drobnoporek łzawiący *Oligoporus guttulatus*, drobnoprek łagodny *O. lowei*, czyreń ciemnordzawy *Phellinus ferrugineofuscus*, czyreń wąskoszczecinkowy *P. lundellii* i inne. Odwiedzając Puszcę warto mieć świadomość do jak cennego obszaru wkraczamy.

Wywahać hubę?

Większość gatunków wytwarza owocniki o zapachu niewyczuwalnym, inne o zapachu określanym jako grzybowy, ale obecność niektórych gatunków możemy wyczuć z pewnej, czasem sporej odległości. Mocny zapach anyżu wydziela wrośniak anyżkowy *Trametes suaveolens*, delikatnie, ale wyraźnie anyżowo pachnie też niszczyca anyżkowa. Jednak stanowczo wśród grzybów niehubowatych spotkamy się z większą gamą najróżniejszych „dziwnych” grzybowych zapachów.

Kiedy na huby?

Długość życia owocników jest ważną cechą diagnostyczną. Większość hub możemy obserwować w ciągu wielu miesięcy lub nawet lat. Ale część gatunków wytwarza owocniki w określonej porze roku i widoczne są dla nas zaledwie przez kilka tygodni. Żółcia siarkowego znajdziemy najczęściej w czerwcu, ma wtedy jaskrawe, widoczne z daleka owocniki, które w miarę dojrzewania bledną, płowieją i po kilku tygodniach rozsypują się, kruszą i znikają. Czasem pojawiają się ponownie jesienią. Podobnie nietrwałe owocniki ma ozorek dębowy i żagiew łuskowata. Owocniki o konsystencji skórzastej są trwalsze, zazwyczaj jednoroczne, możemy je obserwować długo, przez kilka miesięcy – np. wrośniaka różnobarwnego, gęstoporka cynobrowego, białoporka brzoźowego. Wiele gatunków ma trwałe, korkowate, twarde owocniki, które co roku wytwarzają nową warstwę rurek i po ich liczbie możemy określić wiek owocnika tak, jak określamy wiek drzew na podstawie liczby słoików na przekroju pnia.

Huby pod nadzorem

Większość hub to gatunki pospolite, wszędziebylskie, odporne na zmiany wywołane w środowisku przez człowieka. Niektóre wręcz „panoszą się” w siedliskach przekształconych spędzając sen z oczu osobom zajmującym się chorobami drzew. Ale część to gatunki, które są wrażliwe na zmiany w środowisku, które do swojego rozwoju wymagają warunków istniejących w zbiorowiskach niezaburzonych, pierwotnych lub naturalnych. Do takich gatunków należy np. pniarek lekarski, kiedyś pospolity, obecnie zanikający, zmniejszający obszar swojego występowania. W Polsce ma zaledwie kilka stanowisk tam, gdzie zostały jeszcze stare modrzewiowe lasy – w Górach Świętokrzyskich i kilku rezerwach w centralnej Polsce. Bardzo rzadkie są też, znane w Polsce wyłącznie z Puszczy Białowieskiej: jamkówka białobrzowa *Antrodia albobrunnea* i późnoporka czerwieniejąca *Amylocystis lapponica*. Inne gatunki, np. żagwica listkowata, jodłownica górską, lakownica żółtawa, pniarek różowy i miękusz szafranowy *Hapalopilus croceus* są nieco częściej spotykane, ale też objęte ochroną prawną z uwagi na nieliczne stanowiska w Polsce.

ANNA KUJAWA
Stacja Badawcza Zakładu Badań Środowiska
Rolniczego i Leśnego PAN w Turwi

Królestwo grzybów jest bogate i różnorodne. W kolejnych artykułach będziemy przybliżać Czytelnikom „Świat Makrogrzybów”.